

ZNACZENIE OCHRONY TWÓRCZOŚCI W ZAKRESIE DÓBR WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ W DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEDSIĘBIORSTW

THE IMPORTANCE OF PROTECTION OF CREATIVITY IN THE FIELD OF INTELLECTUAL PROPERTY IN BUSINESS OF ENTERPRISES

Dobro niematerialne to kategoria prawna, której znaczenie w ostatnim okresie wyraźnie wzrasta, zwłaszcza w zestawieniu zakresu zastosowania dóbr niematerialnych z posługiwaniem się innymi dobrami prawnymi, w tym przede wszystkim rzeczami (przedmiotami materialnymi).

Wzrost znaczenia społecznego dóbr niematerialnych (zarówno odnośnie do ich zastosowań dla potrzeb całych społeczności, jak i poszczególnych podmiotów) związany jest ściśle z postępem cywilizacyjnym i zmianami sposobu życia. Społeczeństwo industrialne, rozwijające się w warunkach dominacji tradycyjnych dziedzin gospodarki produkcyjnej, takich jak przemysł ciężki czy wydobywczy, wymagających dużego zaangażowania pracy ludzkiej, coraz wyraźniej ustępuje społeczeństwu informacyjnemu, dla którego podstawowym wyznacznikiem rozwoju jest łatwy dostęp do informacji i korzystanie z zaawansowanych technologicznie usług, opartych w swej istocie właśnie na dysponowaniu różnego rodzaju dobrami niematerialnymi.

Współczesna gospodarka nabiera w coraz większym stopniu zupełnie nowego, cyfrowego, sieciowego, elektronicznego (w obecnym kształcie technologicznym) charakteru. Gospodarkę tę umownie określa się jako „Nową Gospodarkę”.

Nowa Gospodarka jest ładem, którego porządek ekonomiczny oparty jest na pojęciu produktu i usługi cyfrowej, czyli w istocie informacji w postaci pisma, głosu, obrazu lub oprogramowania, przetworzonych na ciąg bitów, który można przesłać przez sieć. Gospodarka ta jest również gospodarką wiedzy, gdyż opiera się na stosowaniu ludzkiego *know-how* we wszystkich procesach wytwórczych. W nowych realiach ekonomicznych przyrost wartości dodanej jest efektem pracy umysłowej, a nie wytwórczej. Tradycyjne źródła sukcesu, tj. produkt, proces technologiczny, dostęp do zasobów

* dr, Politechnika Wroclawska

finansowych, tracą na popularności na rzecz niematerialnych zasobów przedsiębiorstwa, które stają się decydujące z punktu widzenia konkurencyjności¹.

Zmiany cywilizacyjne powodują więc, że wartość dóbr niematerialnych, z uwagi na ich społeczną przydatność, wyraźnie rośnie. Wzrost ich znaczenia sprawił, że w toku rozwoju historycznego uzyskały one stopniowo status dóbr prawnych, czyli wyodrębnionych przedmiotowo dóbr (wartości), zasługujących na prawną ochronę.

Choć prawo dóbr niematerialnych, czyli dotyczące tych dóbr regulacje (akty) prawne, stanowią historycznie jedną z nowszych gałęzi prawa przedmiotowego (cywilnego), jego ukształtowanie się nie jest kwestią ostatnich dziesięcioleci. Świadczą o tym dwie podstawowe dla tego zakresu ochrony prawnej powszechne konwencje międzynarodowe pochodzące jeszcze z XIX w., czyli Konwencja Paryska z 1883 r. odnosząca się do praw własności przemysłowej oraz Konwencja Berneńska z 1886 r., dotycząca praw autorskich.

Tak jak dla dóbr niematerialnych o komercyjnym zastosowaniu, takich jak utwory czy wynalazki, motorem rozwoju była gospodarka wolnorynkowa, wymuszająca konkurencję, a tym samym doskonalenie oferowanych produktów, także dzięki wykorzystaniu myśli artystycznej i technicznej, dla sfery dóbr osobistych, będących także dobrami niematerialnymi, nie mniej istotny był rozwój demokracji i tendencji wolnościowych (liberalnych), stanowiących dobro jednostki ludzkiej w szeregu podstawowych dóbr, zasługujących na prawną ochronę².

Wolno zatem stwierdzić, nieco upraszczając, że dobra niematerialne to dobra prawnie chronione, związane z człowiekiem jako wyodrębnionym prawnie podmiotem (osoba fizyczna), niezależnie od tego, czy uzasadnieniem ich prawnej regulacji jest ochrona osoby ludzkiej, a konkretnie jej osobistych interesów (pewnych niezbywalnych jej przymiotów, stanowiących wartość sama w sobie, czyli właśnie dóbr osobistych), czy też ochrona efektów jej intelektualnej (konceptyjnej, artystycznej) pracy chronionych z uwagi na estetyczną lub praktyczną, użytkową, a w zasadzie obecnie przede wszystkim ich komercyjną wartość.

Wzrost znaczenia niematerialnych dóbr konceptyjnych (własności intelektualnej) w działalności gospodarczej przedsiębiorstw skłania do szerszej refleksji nad znaczeniem twórczości, jako instrumentu powstawania tych dóbr. Własność intelektualna jest bowiem ściśle związana z procesami tworzenia, rozwijania i wykorzystywania zdobytej wiedzy, posiadanych doświadczeń i kompetencji. Stanowi ona wynik ludzkiej twórczości, kreatywności, pomysłów, inwencji, zachowań przedsiębiorczych.

Najczęściej pojęcie twórczości jest ujmowane w trzech aspektach i odnosi się do: ludzkich wytworów materialnych i niematerialnych, czyli do cech dzieł; do procesu ich wytwarzania (np. procesu myślenia prowadzącego do opracowania oryginalnych idei); wreszcie do cech osoby (np. tzw. twórcza osobowość).

Twórczość³ to wytwarzanie czegoś, zdolność tworzenia z wyobraźnią. Twórca to człowiek wyrabiający coś nowego z tego, co istnieje. Proces twórczy nie jest przypadkowy, lecz przebiega według pewnego schematu, który składa się z kilku etapów. Eta-

¹ K. Perechuda (red. nauk.), *Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 127.

² R. Gołat, *Dobra niematerialne. Kompendium prawne*, Oficyna Wydawnicza Branta, Warszawa 2005, s. 15.

³ H. Schickoupp, *Dziewięć etapów twórczego rozwiązywania problemów*, www.kosalpha.pl/PDF/Przykład-30kreatywność.pdf, 10.11.2008.

py te pozwalają dostrzec i uświadomić sobie problem, poprzez gromadzenie informacji, aż do tworzenia pierwszych rozwiązań. Rozwiązania te poddaje się sprawdzeniu i jeżeli są dobre, to w ostatnim etapie są wdrażane.

Nie bez znaczenia dla twórczości są określone warunki lub ich brak. I tak, o twórczości decyduje podłoże niektórych dyspozycji, zwłaszcza o charakterze poznawczym; właściwością osobowości twórczych jest silne „ego”. Jego miarą jest elastyczność intelektualna, trzeźwość umysłu, zdolność do samodzielnego realizowania celów, samoakceptacja, umiejętności współżycia społecznego oraz zdolność do osiągnięcia wysokiej pozycji. Zwraca się uwagę na to, że jednostki twórcze charakteryzują się niezależnością i nonkonformizmem, potrafią działać samotnie, bez potrzeby akceptacji społecznej⁴.

Jednak powyższe określenia nie wyjaśniają, co możemy uznać za twórcze, jakie są kryteria tego, co twórcze? Podejmując próbę odpowiedzi na te pytania, zapewne akcentowalibyśmy, że twórcze jest to, co nowe, oryginalne i cenne (wartościowe), ewentualnie społecznie użyteczne. Kryteria te można bezpośrednio odnieść do wytworów, które uznamy za twórcze, jeśli cechują się koniunkcją właśnie tych dwóch cech: nowości i wartości. Zgodnie z tym, wytworów wartościowych, ale nie nowych, oraz wytworów nowych, ale nie wartościowych, nie można zaliczyć do twórczych⁵.

Natomiast odnosząc twórczość do procesu, w istocie pytamy o twórczy proces prowadzący do powstania nowych, użytecznych rozwiązań czy idei. Jak zauważa E. Nęcka, osobowość twórcza dotyczy człowieka, który łatwo lub często wytwarza nowe wartościowe dzieła czy idee⁶.

Sądę, że niezależnie od przyjętych definicji i określeń twórczość może się przejawiać w robieniu także zwyczajnych rzeczy w niezwykły sposób wszędzie tam, gdzie zmierzamy do stworzenia nowych, oryginalnych i wartościowych (to znaczy zdrowych, pięknych i dobrych) pomysłów, do zmiany lub ulepszenia czegoś w naszym życiu, do rozwiązywania złożonego problemu na coraz to wyższym poziomie.

Własność intelektualna – systematyka dóbr intelektualnych

Zasadniczym przedmiotem rozważań w niniejszej pracy jest ukazanie znaczenia ochrony twórczości intelektualnej, jej rezultatów (dóbr intelektualnych) w działalności przedsiębiorstw, czyli ochrona aktywności przynoszącej nowe (nieznane) lub ulepszone i społecznie wartościowe wytwory. Dobra intelektualne są produktem umysłu ludzkiego i same przez się nie mają postaci materialnej. Przedmioty stworzone na podstawie wyobraźni, czyli „pracy” umysłu ludzkiego (intelektu), są materializacją oryginalnych treści myślowych.

Rezultaty działalności twórczej człowieka stanowią przedmiot własności intelektualnej. Niektóre z nich przenoszą charakterystykę swoich twórców, stąd też są traktowane jako dzieła sztuki lub dzieła intelektu. Pozostałe grupy utworów mają pewne cechy uznawane za charakterystyczne cechy natury lub właściwości, które mają pomóc

⁴ W. Pitak, *Trening w myśleniu twórczym*, http://www.he.com.pl/Trening_w-mysleniu-tworczym.artikul.341.html, 10.11.2008.

⁵ E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

⁶ E. Nęcka, *TROP. Twórcze rozwiązywanie problemów*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 1994.

w kontrolowaniu natury, natomiast nie wyrażają charakteru twórcy. Są one kwalifikowane jako własność przemysłowa⁷.

Według Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej⁸ własność intelektualna oznacza prawa odnoszące się do:

- 1) dzieł literackich, artystycznych i naukowych,
- 2) interpretacji artystów, interpretatorów i wykonawców, artystów wykonawców, fonogramów, programów radiowych i telewizyjnych,
- 3) wynalazków we wszystkich dziedzinach działalności ludzkiej, odkryć naukowych,
- 4) wzorów przemysłowych,
- 5) znaków towarowych i usługowych, jak również do nazw handlowych i oznaczeń handlowych,
- 6) ochrony przed nieuczciwą konkurencją,
- 7) wszelkich innych praw dotyczących działalności intelektualnej w dziedzinie przemysłowej, naukowej, literackiej oraz artystycznej.

Wszystkie wyżej wymienione wytwory ludzkiego umysłu są rezultatem twórczej pracy, talentu, wyobraźni, kreatywności i inwencji oraz określonych nakładów (czasu, kapitału finansowego i rzeczowego, aktualnego stanu techniki). Wśród tych dóbr szczególne znaczenie gospodarcze mają dobra niematerialne określane jako własność przemysłowa⁹. Według Konwencji Paryskiej z dnia 20 marca 1883 r. o ochronie własności przemysłowej, do dóbr tych zalicza się: patenty na wynalazki, wzory użytkowe, rysunki i modele przemysłowe, znaki fabryczne lub handlowe, nazwy handlowe i oznaczenia pochodzenia lub nazwy pochodzenia oraz zwalczanie nieuczciwej konkurencji. Prawa własności przemysłowej¹⁰ stanowią, obok praw autorskich i pokrewnych, element praw własności intelektualnej.

Dobra intelektualne w działalności gospodarczej przedsiębiorstw

Dobra z zakresu własności przemysłowej są dobrami szczególnie ukierunkowanymi na ich wykorzystanie przez przedsiębiorców. Powstające w przedsiębiorstwie wynalazki, wzory użytkowe czy wzory przemysłowe są wykorzystywane jako zasoby niematerialne w procesie wytwarzania kolejnych dóbr i usług. Ich innowacyjność

⁷ Geniş bilgi için bkz. ÖZTRAK, İ., Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Haklar, Ankara 1977, s. 3 vd. Tekinalap Ü., Fikri Mülkiyet Hukuku, b. 4, İstanbul 2005, s. 5 vd.

⁸ Konwencja o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej podpisana w Sztokholmie w dniu 14 lipca 1967 r. Polska ratyfikowała Konwencję w 1975 r. (Dz. U. z 1975 r., nr 9, poz. 49). Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (WIPO) została utworzona na mocy konwencji podpisanej w Sztokholmie w 1967 r. Celem organizacji jest propagowanie wiedzy na temat znaczenia ochrony własności intelektualnej jako podstawowego czynnika stymulującego innowacyjność i konkurencyjność gospodarki.

⁹ Własność przemysłowa to rodzaj praw wyłącznych wynikający z narodowego i międzynarodowego ustawodawstwa, które reguluje tryb oraz zakres ochrony kategorii dóbr o charakterze technicznym, będących wytworem ludzkiego intelektu.

¹⁰ Obowiązującą w Polsce regulacją z zakresu własności przemysłowej jest ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, Dz. U. 2001, nr 49, poz. 50, z późn. zm. W myśl ustawy własność przemysłowa obejmuje następujące kategorie: projekty wynalazcze, czyli: wynalazki, wzory użytkowe, wzory przemysłowe, topografię układu scalonego, projekty racjonalizatorskie; znaki towarowe; oznaczenia geograficzne.

i oryginalność zapewniają wyższą produktywność, a tym samym gwarantują wyższy poziom sprzedaży. To z kolei przekłada się na wyższe tempo wzrostu konkurencyjności zarówno w wymiarze krajowym, regionalnym, jak i globalnym.

Związek z działalnością gospodarczą nie jest jednak tak oczywisty w przypadku wszystkich dóbr z zakresu własności intelektualnej. Prawa autorskie (wykonawcze) w potocznym rozumieniu kojarzone są bowiem z reguły z indywidualną twórczością poszczególnych artystów, takich jak malarze, kompozytorzy czy poeci. Tymczasem w praktyce mimo swoich niewątpliwych walorów estetycznych często mają one czysto komercyjne zastosowanie. Przykładowo, wydanie i sprzedaż utworów znanego poety może okazać się intratnym i przynoszącym zysk przedsięwzięciem. Jednak podkreślić należy, że przydatność utworów (praw autorskich) w działalności gospodarczej przedstawia się w sposób zróżnicowany, zwłaszcza w wymiarze podmiotowym. Mianowicie są przedsiębiorcy – wydawnictwa, producenci fonogramów czy producenci filmowi – dla których określone kategorie utworów i obrót uprawnieniami w sferze prawa autorskiego stanowią podstawę funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Z kolei dla znacznej grupy przedsiębiorców działających w różnych branżach produkcyjnych komercyjne wykorzystanie twórczości i praw autorskich nie ma żadnego znaczenia lub ma jedynie marginalne. Z punktu widzenia praw na dobrach niematerialnych przydatniejsze dla tych przedsiębiorców są prawa własności przemysłowej, np. patenty czy prawa ochronne na znaki towarowe.

W przypadku tego rodzaju podmiotów twórczość artystyczna schodzi zdecydowanie na dalszy plan, choć nie jest pozbawiona całkowicie znaczenia. Nic nie stoi np. na przeszkodzie temu, aby dobrze prosperujący przedsiębiorca, działający w określonej branży wytwórczej, zamówił wykonanie filmowej reklamy swoich produktów, w związku z czym zdecydował się na nabycie majątkowych praw autorskich do filmu reklamowego lub wykorzystanych w nim utworów, np. muzycznych, co zdecydowanie uprości w przyszłości posługiwanie się taką reklamą na własne potrzeby¹¹.

Wykorzystywanie zasobów własności intelektualnej w procesie wytwarzania dóbr i usług wymaga zrozumienia specyfiki majątkowych praw na tych dobrach niematerialnych. Przede wszystkim, biorąc pod uwagę korzyści wynikające z ustawowego monopolu przysługującego przedsiębiorcy jako podmiotowi wyłącznie uprawnionemu do korzystania z chronionego dobra, należy zauważyć, że nie jest w jego interesie wyzbywanie się tego prawa, lecz odpowiednia jego ochrona i zyskowna eksploatacja, zapewniająca rentowność całej prowadzonej działalności gospodarczej.

Przykładowo – pisze R. Golał¹² – jeśli określone przedsiębiorstwo, specjalizujące się w produkcji oprogramowania komputerowego, opracuje atrakcyjny, użytkowy program, którego wykorzystaniem może być zainteresowanych wiele podmiotów, firmie tej nie opłaca się sprzedaż majątkowych praw autorskich do tego programu, gdyż w takim przypadku skazuje się ona na utratę kontroli nad warunkami udostępniania produktu swojego autorstwa, a co więcej, nie będzie miała w takiej sytuacji podstaw prawnych do czerpania dalszych zysków z jego późniejszej eksploatacji przez poszczególnych użytkowników (licencjodawców).

Jeśli chodzi o przenoszenie w ramach działalności gospodarczej praw majątkowych, to dochodzi do niego najczęściej w innym zakresie. Otóż przedsiębiorca, korzy-

¹¹ R. Golał, op. cit., s. 142.

¹² Ibidem, s. 143.

stając z praw majątkowych, z tytułu tych praw uprawniony, produkuje egzemplarze chronionego nimi dobra, np. programu komputerowego, które następnie wprowadzane są do obrotu w celu ich zakupu przez zainteresowanych użytkowników.

Zakup egzemplarza dobra, np. utworu, nie skutkuje jednak wyzbyciem się przez przedsiębiorcę wyłącznie uprawnionego majątkowych praw do chronionego nimi dzieła, które to prawa nadal pozostają przy tym podmiocie. Natomiast mamy do czynienia jedynie z przeniesieniem na nabywcę prawa własności do danego egzemplarza jako rzeczy ruchomej (jego nabywca staje się właścicielem tego egzemplarza w rozumieniu art. 140 k.c., co daje mu np. możliwość jego odsprzedaży innej osobie). Ogólną regułą w tym zakresie, jeżeli chodzi o obrót umowny w zakresie prawa autorskiego, zawiera art. 52 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Nieco inaczej omawiana kwestia przedstawia się, biorąc pod uwagę obszar licencyjny (udzielanie licencji). Otóż w tym przypadku chronione prawami majątkowymi dobra (uprawnienia do dysponowania nimi) częściej stanowią przedmiot, czy wręcz podstawę obrotu gospodarczego, tak jak dzieje się to w przypadku przedsiębiorstw zajmujących się dystrybucją i obrotem prawami do filmów. Dystrybucja praw do filmu stanowi sytuację analogiczną do działalności dealerskiej w zakresie obrotu przedmiotami materialnymi, np. samochodami. Istotą działalności dystrybucyjnej odnośnie do praw autorskich jest bowiem wyłączność dystrybutora na udzielanie uprawnień do eksploatacji danego filmu, np. biorąc pod uwagę jego wyświetlanie w kinach, czyli na udzielanie licencji, a właściwie sublicencji, do czego dystrybutora upoważnia stosowna umowa dystrybucyjna (licencyjna) zawarta z producentem filmu, dysponującym majątkowymi prawami autorskimi do niego.

Praktyczne wykorzystanie praw na dobrach niematerialnych (własności intelektualnej) w działalności gospodarczej ujawniać się może zasadniczo na trzech podstawowych płaszczyznach¹³:

– korzystania przez uprawnionego przedsiębiorcę z chronionego tymi prawami dobra we własnym zakresie, na potrzeby swojej działalności (co dotyczy np. producenta programu komputerowego, zajmującego się jednocześnie produkcją i dystrybucją egzemplarzy tego programu, czyli jego utwaleń na określonych materialnych nośnikach, takich jak CD),

– udzielania przez przedsiębiorcę licencji na korzystanie z przysługującego mu dobra przez inne zainteresowane podmioty, w związku z czym pobiera on odpowiednie wynagrodzenie za korzystanie z udostępnionego dobra przez te podmioty albo

– rozporządzanie prawami wyłącznymi do danego dobra przez uprawnionego przedsiębiorcę, z reguły poprzez ich sprzedaż, która również stanowi źródło określonego przychodu.

W pierwszym z trzech powyższych przypadków uaktywnia się majątkowe prawo do korzystania z dobra niematerialnego, np. utworu, w dwóch zaś pozostałych przypadkach majątkowe prawo autorskie do rozporządzania chronionym dobrem, które w praktyce występuje w dwóch postaciach:

- 1) albo jako rozporządzanie prawami wyłącznymi, czyli z reguły ich sprzedaż,
- 2) albo jako udzielanie licencji na korzystanie z dobra przez inny podmiot.

¹³ Ibidem, s. 144.

Ochrona własności intelektualnej – instytucjonalny model ochrony i alternatywne sposoby ochrony dóbr intelektualnych

Uznanie dóbr własności intelektualnej za określone wartości majątkowe o doniosłym znaczeniu gospodarczym wyznaczyło potrzebę poszukiwania dla ich ochrony skutecznych instrumentów. Pierwszym z nich jest instytucjonalny system ochrony własności intelektualnej, który tworzą liczne akty prawne¹⁴ i powołane do ochrony organizacje krajowe, międzynarodowe i wspólnotowe. Podstawowa konstrukcja tej ochrony oparta jest na koncepcji bezwzględnej i wyłącznego prawa podmiotowego, dla którego wzorem było prawo własności rzeczy. Prawa te ujmuje się jako:

- 1) prawo własności autorskiej utworu,
- 2) prawo wyłączne na znak towarowy, wynikające z jego rejestracji,
- 3) prawo do znaku towarowego powszechnie znanego,
- 4) prawo do niezarejestrowanego znaku towarowego,
- 5) prawo do oznaczenia przedsiębiorstwa,
- 6) prawo wyłączne użytkownika wzoru przemysłowego, wynikające z jego rejestracji,
- 7) prawo do niezarejestrowanego wzoru przemysłowego,
- 8) patent,
- 9) prawo wyłączne na wzór użytkowy,
- 10) prawo z rejestracji topografii scalonej,
- 11) prawo z rejestracji oznaczeń geograficznych,
- 12) przepisy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Generalnie źródłem praw podmiotowych, zwłaszcza w odniesieniu do dóbr własności przemysłowej, jest decyzja administracyjna. Decyzja ta jest podstawą do wpisu prawa do rejestracji lub jego wykreślenia. Wydanie decyzji następuje na wniosek zainteresowanego nabyciem ochrony podmiotu. Nabycie praw do własności przemysłowej stwierdza wydanie stosownego dokumentu: dokumentu patentowego – dla patentu na wynalazki, świadectwa ochronnego – dla prawa ochronnego na wzór użytkowy, świadectwa rejestracji – dla prawa z rejestracji wzoru przemysłowego, świadectwa ochronnego – dla prawa ochronnego na znak towarowy.

Udzielanie większości praw wyłącznych opiera się na zasadzie pierwszeństwa, powszechnie przyjmowanej przez światowe systemy prawne. Zgodnie z nią, przyznanie ochrony na wynalazek, wzór użytkowy, przemysłowy i znak towarowy następuje na rzecz tego podmiotu, który pierwszy dokonał zgłoszenia do ochrony (data pierwszeństwa). Prawa własności przemysłowej nabyte w trybie rejestracji trwają tak długo, dopóki nie upływie ustawowy okres ochronny lub – przed jego upływem – nie zostanie wydana decyzja administracyjna o unieważnieniu udzielonego prawa lub jego wygaśnięciu. Decyzję taką podjąć może jedynie Urząd Patentowy.

¹⁴ Akty prawne z zakresu prawa autorskiego zostały zebrane w: J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, t. 1–3, wyd. 5, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005. Natomiast z zakresu prawa własności przemysłowej – M. du Vall, *Prawo własności przemysłowej*, t. I, *Wynalazki, wzory użytkowe, projekty racjonalizatorskie*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2005; E. Nowińska, *Prawo własności przemysłowej*, t. II, *Wzory przemysłowe, znaki towarowe, oznaczenia geograficzne, topografie układów scalonych*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2005.

Wyłączny charakter praw oznacza, że uprawnionym przyznany jest swoisty monopol. Treść uprawnień składających się na prawa wyłączne do poszczególnych dóbr własności przemysłowej jest określona dla każdego z nich odrębnie. Jednak można wskazać pewne cechy wspólne. Przede wszystkim uwagę zwraca to, że choć zakres wyłączności jest determinowany właściwościami chronionego dobra, miernikiem wyłączności wszystkich praw jest kryterium zarobkowego lub zawodowego korzystania z oznaczonych dóbr.

Drugą cechą wspólną jest brak szczegółowego wskazania uprawnień składających się na treść prawa (wyjątek stanowi regulacja treści prawa ochronnego na znak towarowy i oznaczenia geograficzne, która zawiera przykładowy katalog uprawnień).

Po trzecie, zakres monopolu zagwarantowany ustawowo uprawnionemu doznaje ograniczeń. Owo uszczuplenie zasięgu praw wyłącznych normowane jest oddzielnie ze względu na rodzaj dobra i konieczność uwzględnienia interesów innych uczestników obrotu gospodarczego. Niemniej ze względu na konflikt między wszystkimi prawami wyłącznymi w obszarze własności intelektualnej z zasadą swobody przepływu towarów i usług w przypadku każdego z tych praw ograniczeniem monopolu jest tzw. wyczerpanie prawa. Upraszczając nieco, można powiedzieć, że pomimo powstania wyłączności na rzecz uprawnionego z tytułu prawa do określonego dobra intelektualnego dalszy obrót ich nośnikami materialnymi (np. wytworami stworzonymi według wynalazku lub wzoru) jest swobodny, o ile wytwory te lub towary zostały wprowadzone do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą. Wyłączność wynikająca z praw np. własności przemysłowej istnieje więc do momentu wprowadzenia wytworu lub towaru do obrotu. Z tą chwilą prawo ulega wyczerpaniu, a zatem wprowadzone wytwory lub towary bez przeszkód ze strony uprawnionego mogą być przedmiotem dalszego obrotu.

Warto również podkreślić, że pozytywne uprawnienia nie wyczerpują treści praw wyłącznych. Bezwzględny charakter praw własności przemysłowej zapewnia uprawnionym nie tylko wyłączność w zakresie gospodarczej eksploatacji dobra, ale także uprawnienia zakazowe, które pozwalają na skuteczne ściganie naruszeń.

Dodatkowo prawa własności przemysłowej charakteryzuje to, że zostały one ukształtowane jako prawa czasowe (wyjątek stanowi tu prawo z rejestracji oznaczenia geograficznego, które jest bezterminowe, o ile oznaczenie jest używane) i jako prawa o krajowej lub regionalnej (wspólnotowej) skuteczności.

Oznaczenia przedsiębiorstw, niezarejestrowane oznaczenia geograficzne, niezarejestrowane znaki towarowe, rozwiązania pozbawione ochrony patentowej, niezarejestrowane jako wzór przemysłowy zewnętrzne postaci produktu oraz tajemnice produkcyjne, organizacyjne i handlowe przedsiębiorców to również dobra intelektualne, które są eksploatowane przemysłowo, a do których nie przysługują prawa podmiotowe. Dobra te są chronione w ramach ochrony interesu przedsiębiorcy przed nieuczciwym działaniem innych podmiotów. Ochrona ta ma charakter deliktowy, a jej podstawę prawną stanowią przepisy ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji.

Podstawowym założeniem konstrukcji instytucjonalnego systemu prawnej ochrony własności intelektualnej była potrzeba kształtowania bezpiecznej i twórczej przestrzeni dla rozwoju cywilizacyjnego i postępu technicznego. Jednak sformalizowanie tego systemu, zwłaszcza zaś długi okres oczekiwania na pomyślne zakończenie procesu rejestracji, sprawia, że przedsiębiorcy poszukują innych, skuteczniejszych pozaprawnych narzędzi ochrony własności intelektualnej. Uzasadniają to poniesione nakłady, podjęte ryzyko, zwłaszcza ryzyko finansowe oraz zagrożenia naśladownictwem.

Działalność innowacyjna w przedsiębiorstwie jest działalnością kosztowną i ryzykowną. Jednak aktywność gospodarcza mająca za podstawę własność intelektualną coraz częściej decyduje o konkurencyjności. Ryzyko towarzyszące procesowi projektowania, wdrażania i komercjalizacji dóbr intelektualnych często dzięki patentowi czy odpowiedniej ochronie *know-how* umożliwia odzyskanie nakładów na opracowanie i wdrożenie nowych rozwiązań, decydując również o wysokości stopy zwrotu i podejmowaniu dalszych tego typu prac.

Oprócz instytucjonalnego systemu prawnej ochrony własności intelektualnej mogą i powinny być wykorzystywane w przedsiębiorstwie alternatywne, pozaprawne sposoby ochrony dóbr intelektualnych. Przykładem takiej ochrony, którą można też określić mianem ochrony organizacyjnej, jest ochrona oparta na instytucji tajemnicy przedsiębiorstwa (poufne *know-how*). Rozwiązania o charakterze technologicznym, technicznym, organizacyjnym czy administracyjnym mogą być chronione jak inne poufne informacje stanowiące wartość dla przedsiębiorcy. Jeśli chodzi o koszty ochrony na zasadzie *know-how*, to w zasadzie należy tylko mówić o kosztach ponoszonych na utrzymanie stanu poufności. W zależności od przyjętych metod utrzymywania określonej technologii w tajemnicy kwota ta może stanowić istotny wydatek dla przedsiębiorcy, zwłaszcza gdy idzie o koszt zabezpieczeń informatycznych, wdrożenia procedur zachowania tajemnicy w przedsiębiorstwie itp. Jednak są to dość znaczące różnice w stosunku do kosztów ochrony patentowej.

W przypadku ochrony rozwiązania jako tajemnicy przedsiębiorstwa stan ochrony utrzymuje się tak długo, jak długo trwa stan poufności, o którym decyduje sam przedsiębiorca. Natomiast każde ujawnienie przerywa taką ochronę. Nawet w przypadku sprzecznego z prawem ujawnienia technologii ochrona rozwiązania ustaje w takim zakresie, w jakim została ujawniona.

Jeśli chodzi o zakres ochrony, to przedsiębiorca ma możliwość dochodzenia roszczeń wobec sprawcy ujawnienia. Natomiast fakt ustania ochrony ze względu na ujawnienie oznacza, że każdy będzie mógł już korzystać z technologii czy informacji, które w ten sposób weszły do domeny publicznej.

Tajemnica przedsiębiorstwa stanowi przedmiot regulacji w art. 11 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Przepis ten wymaga dla ochrony tajemnicy przedsiębiorstwa przede wszystkim utrzymania stanu tajemnicy (ochronie podlegają tylko te informacje, które mają charakter poufny). Ponadto wymagane jest podjęcie stosownych działań ze strony przedsiębiorcy, które zmierzają do zachowania w poufności (wykazanie podjęcia tego typu działań jest konieczne do zapewnienia ochrony). Działania, o których mowa, mogą mieć charakter faktyczny, tj. np. proste zamknięcie dokumentacji czy prototypów urządzeń lub modeli w chronionych pomieszczeniach lub wdrożenie skomplikowanych procedur dostępu do informacji w zależności od pełnionej w przedsiębiorstwie funkcji lub zajmowanego stanowiska. Mogą to być również – często stosowane w praktyce – działania o charakterze prawnoorganizacyjnym w formie odpowiednich umów z pracownikami i kontrahentami, czy też zamieszczanie w umowach o pracę stosownych klauzul o poufności¹⁵.

Dla idei i pomysłów badawczych, tematów badawczych rozwoju produktów i usług czy systemów wewnętrznej organizacji pracy (schemat organizacyjny, podział

¹⁵ W przypadku pracowników posiadających dostęp do tajemnicy przedsiębiorstwa okres ich związania obejmuje trzy lata od ustania stosunku pracy, chyba że umowa stanowi inaczej.

obowiązków, wewnętrzne procedury, dokumenty, materiały, symbole, sposób raportowania itp.) za skuteczną metodę ochrony R. Wisła¹⁶ uznaje efektywny system zarządzania ryzykiem operacyjnym. Ryzyko operacyjne to prawdopodobieństwo wystąpienia strat wynikających z nieodpowiednich systemów, niewłaściwej kontroli, błędów ludzkich oraz zarządzania. Jeśli chodzi o dobra własności intelektualnej, to ryzyko to materializuje się w sytuacji:

- braku lub wadliwości wewnętrznych procesów optymalizacji zysków z zainwestowanego kapitału z wykorzystaniem potencjału intelektualnego przedsiębiorstwa,
- włamania do systemów informatycznych wspomagających zarządzanie,
- utraty, np. kradzieży i sprzeniewierzenia dóbr intelektualnych (transakcje niezgłoszone, brak uprawnień do tego rodzaju transakcji),
- obniżenia rangi dóbr intelektualnych poprzez wykorzystanie informacji poufnych w celach osobistych pracownika,
- niewłaściwej polityki kadrowej,
- niedbałego i nieprofesjonalnego wykonywania zobowiązań w stosunku do klienta (niewłaściwe wykorzystanie poufnych informacji, niewłaściwe praktyki handlowe),
- awarii systemów i przerw w działalności biznesowej (hardware, software, linie komunikacyjne),
- utraty reputacji.

Podzielał opinię autora, że zarządzanie ryzykiem operacyjnym jest wciąż umiejętnością, której znaczenia wielu jeszcze przedsiębiorców nie docenia. Z drugiej strony obecny stan badań nad ryzykiem operacyjnym nie umożliwia jeszcze tworzenia zaawansowanych modeli całościowego zarządzania tą kategorią ryzyka. Jednakże odpowiedni system gromadzenia i zabezpieczania danych zarówno z bliższego, jak i dalszego otoczenia oraz uwzględnianie możliwych strat z tytułu niewłaściwego użytkowania dóbr intelektualnych mogą stanowić skuteczne narzędzie ochrony tych dóbr.

Uwagi końcowe

Żyjemy w świecie ciągłych zmian, które stanowią istotę współczesnej cywilizacji. Dotyczy to szczególnie przedsiębiorstw, które muszą dostosować się do gwałtownych zmian technologicznych, ekonomicznych, kulturowych. Wzrost konkurencji, pojawienie się nowych wyzwań wymusza wprowadzanie zmian polegających na ulepszeniu dotychczasowych usług, produktów, odkrywaniu nowych, lepszych sposobów rozwiązywania problemów. Konieczność zmian może dotyczyć zwłaszcza obszaru wykorzystania dóbr własności intelektualnej jako zasobów ekonomicznych przedsiębiorstwa. One właśnie stanowią obecnie główne źródło kreacji wartości przedsiębiorstwa. Rosnąca rola wartości dóbr intelektualnych w sposób naturalny wpływa na zmiany w zarządzaniu współczesnym przedsiębiorstwem. Przedsiębiorstwa opierające swoją strategię rozwojową na potencjalnie innowacyjnym muszą efektywnie wykorzystać wartość dysponowanych aktywów własności intelektualnej. Powinny zatem podejmować działania zapewniające rozwój tej własności. Konieczne jest więc integrowanie planowania

¹⁶ R. Wisła, *Własność intelektualna oraz ekonomiczne uzasadnienie jej ochrony*, www.ip-hub.org/sgh/R.Wisla.ekonomia.pdf.

i implementacji aktywów własności intelektualnej z strategiczną i operatywną analizą rynku, i budowanymi na jej wynikach strategiami rynkowymi.

Równie ważnym komponentem systemu zarządzania własnością intelektualną w przedsiębiorstwie jest ochrona dóbr intelektualnych. Szeroki i różnorodny zakres dóbr niematerialnych chronionych prawami własności intelektualnej niejako determinuje drogę ochrony. Oprócz ochrony instytucjonalnej istnieją również alternatywne sposoby ochrony tych dóbr, a nawet kumulatywna (łączna) ochrona. W każdym przypadku decyzja o wyborze metody ochrony należy do przedsiębiorcy, choć często jest ona również związana z określoną strategią rynkową i koniecznością uwzględniania czynników gospodarczych.

BIBLIOGRAFIA

- Castells M. 2002.** *The Information Age, Economy Society and Culture*, t. 1–3, Blackwell, Oxford.
- Czajkowska-Dąbrowska M. 2002.** *Cywilnoprawna ochrona praw na dobrach niematerialnych*, Biblioteka Przeglądu Prawa Handlowego, Warszawa.
- Chiesa V., Frattini F., Gilardoni E., Manzini R., Pizzurno E. 2007.** *Searching for factors on influencing technological basset value*, „European Journal of Innovation Management”, t. 10, nr 6.
- Demesetz H. 1960.** *The Exchange and Enforcement of Property Rights*, „Journal of Law and Economics”, t. 7.
- Dereń A.M. 2007.** *Własność intelektualna i przemysłowa. Kompendium wiedzy*, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa.
- Furubotn E.G., Pejovich S. 1972.** *Property Rights and economic Theory: a Survey of Recent Literature*, „Journal of Economic Literature”, t. 10, nr 4.
- Golat R. 2005.** *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Kotarba W. 2001.** *Zarządzanie wiedzą chronioną w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo ORGMASZ, Warszawa.
- Kotarba W. 2005.** *Ochrona wiedzy w Polsce*, Wydawnictwo ORGMASZ, Warszawa.
- Niioka H. 2006.** *Patent auctions: business and investment strategy in IP commercialization*, „Journal of Intellectual Property Law & Practice”, t. 1, nr 11.
- Pyra A. 2008.** *Poradnik wynalazcy*, Urząd Patentowy, Warszawa.
- Sozański J. 2009.** *Własność intelektualna i przemysłowa w Unii Europejskiej*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa–Poznań.
- Steward T.A. 1997.** *Intellectual Capital*, Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Canadian International Management Institute, t. 20.
- Striukova L. 2007.** *Patent and corporate value creation: theoretical approach*, „Journal of Intellectual Capital”, t. 8, nr 3.
- Tapscott D. 1998.** *Gospodarka cyfrowa. Nadzieje i niepokoje Ery Świadomości Systemowej*, Wydawnictwo Business Press, Warszawa.

STRESZCZENIE

Współcześnie zasoby własności intelektualnej powszechnie uznaje się za te, które tworzą znaczącą wartość dodaną przedsiębiorstwa. W tej sytuacji jednym z głównych wyzwań stojących przed przedsiębiorcami jest efektywne zarządzanie własnością intelektualną. Jednym z komponentów tego zarządzania jest ochrona rezultatów twórczości intelektualnej, tj. utworów, wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych itp. W niniejszej pracy rozważana jest problematyka znaczenia ochrony twórczości intelektualnej w działalności gospodarczej przedsiębiorstw. Omówiono instytucjonalne oraz alternatywne formy tej ochrony, wskazując na jej znaczenie w wymiarze praktycznym. Posiadanie prawa do ochrony własności intelektualnej oznacza bowiem, że dysponując wartością, mamy jako liderzy nadzwyczajne prawo do korzystania z rynku, czyli sprzedajemy z zyskiem pewnego rodzaju dobro rzadkie w postaci znaku czy patentu na wynalazek. Jeżeli nie zdążymy opatentować rozwiązania, pozbywamy się – w wymiarze czysto ekonomicznym – nadzwyczajnej wartości kreującej nie tylko kapitał, ale stanowiącej także instrument finansowania kolejnego przedsięwzięcia.

SŁOWA KLUCZOWE: twórczość, ochrona, przedsiębiorstwo, prawo, wartość

SUMMARY

In our times sources of the intellectual property universally are being regarded as the ones which are creating the considerable added value of the enterprise. In this situation effective managing of the intellectual property is one of the key challenges for the entrepreneurs. A protection of results of the intellectual artistic work, inventions, utility models, industrial designs, and trademarks is one of components of this management. If the enterprise will not manage with patent solutions, it can lose – in the purely economic dimension – of extraordinary value creating not only capital, but constituting also an instrument of financing the next undertaking.

KEYWORDS: creativity, protection, the company, law, the value